

Beeld meidagen '40 strookt niet met werkelijkheid

In de vroege morgen van de tiende mei 1940 overvalt de Duitse Wehrmacht het totaal overrompelde Nederlands leger. Heldhaftig verzet mag niet baten. Linkse krachten, in de ban van het 'gebroken geweepte', hebben in de jaren '20 en '30 zo sterk op Defensie bezuinigd, dat de soldaten geen kans hebben. Hun antieke wapens zijn geen partij voor de ultra-moderne uitrusting van de Duitsers. Na vijf dagen vechten tegen een leger, dat op grote schaal oorlogsmisdaden begaat en meedogenloze SS'ers inzet om de hardnekkige weerstand te breken, is het einde in zicht.

Nog wordt op de Grebbeberg tot de laatste man standgehouden. Op de 'dodendam' bij Kornwerderzand op de Afsluitdijk wordt verbeterd gevochten en sneuvelen honderden Duitsers. Het volstrekt onnodige terreurbombardement op Rotterdam, echter, en de dreiging Utrecht, Den Haag en Haarlem ook van de aardbodem weg te vegen zijn voldoende: Nederland capituleert. Een einde aan een ongelijke strijd, die toch niet voor niets is geweest. De Nederlandse luchtdoelartilleristen hebben zoveel vliegtuigen neergeschoten, dat de invasie van Engeland de eerste tijd van de baan is.

Dat is het algemeen beeld waarmee de gemiddelde Nederlander terugkijkt op de verschrikkingen van de meidagen in 1940. Het is een beeld waarmee te leven valt, een acceptabele verklaring voor de snelle nederlaag. Een terugblik op de oorlog die het sneuvelen van ongeveer 2200 Nederlandse militairen en 2500 burgers dragelijk maakt. Er is een maar aan verbonden...het beeld klopt niet met de werkelijkheid.

De werkelijkheid is heel wat genuanceerder.

Zo eenvoudig is de snelle ondergang van het Nederlandse leger niet te verklaren. Het geschetste beeld is ontstaan, doordat er behoefte aan was.. Het is nu, 50 jaar later, tijd voor een historische objectievere versie. Die uitdaging is opgepakt door een aantal historici van de sectie militaire geschiedenis van de landmachtstaf en van de KMA. Onder eindredactie van drs. P.H. Kamphuis en dr. H. Amersfoort is het boek 'Mei 1940, de strijd op Nederland grondgebied, samengesteld. Een boek met een opmerkelijke visie en een nieuwe blik op die meidagen van 1940.

Het Nederlandse leger werd volgens Kamphuis en Amersfoort niet overrompeld, want het stond al acht maanden op volle oorlogsterkte klaar. Evenmin stond het tegenover een overmacht, en de bewapening van de Duitsers was op lang niet alle gevechtsterreinen zoveel beter dan die van de Nederlanders. De verschrikkelijke Duitse verliezen op de 'dodendam' bij Kornwerderzand blijken achteraf drie man te bedragen. Van de inzet van Duitse elite-eenheden is nauwelijks sprake geweest. De 'Fallschirmjäger' kunnen zo worden ingeschat, maar het gold zeker niet voor de luchtlandingstroepen die vochten op de vliegvelden in de Randstad. Evenmin ging 'elite' op voor de SS'ers die streden in Zeeland. Een deel van die SS'ers bleken in Polen weinig waard. Ze hadden weliswaar een grote persoonlijke inzet, maar ook een slechte training en idem gevechtdiscipline. Het andere deel van deze SS'ers had even veel ervaring als de Nederlanders: niets. De Wehrmacht zelf beschouwde de Waffen-SS in die tijd nog als minderwaardige eenheden.

Evenmin kan worden bewezen dat de Duitsers het pleit hebben beslecht door op grote schaal oorlogsmisdaden te begaan. De Duitse legerleiding had voorafgaand aan de veldtocht tegen Nederland de troepen streng aangepakt op dit gebied. Niet alleen om politieke redenen, maar vooral omdat ervaring in Polen had geleerd dat troepen met een slechte zelfdiscipline ook slecht vechten. Daarnaast begingen in de hitte van het gevecht ook Nederlanders daden, die in strijd waren met het oorlogsrecht.

Incident

Een typerend voorbeeld was het incident op 11 mei op de Grebbeberg. Om half zes 's avonds gaf een uitgeputte Nederlandse infanteriesectie zich over, na uren te hebben standgehouden tegen SS'ers. Ondanks zijn overgave opende een Nederlandse soldaat het vuur op de nietsvermoedende Duitsers. De lynchstemming onder zijn mannen, die alle Nederlanders wilden doodschieten, wist de Duitse commandant te verminderen met zijn voorstel de krijgsgevangenen als schild te gebruiken bij het doorzoeken van andere gecapituleerde voorposten...

Nederland is evenmin door zijn bondgenoten in de steek gelaten. Voor de oorlog wilde het neutrale Nederland geen afspraken maken met Britten, Belgen of Fransen. Generaal Winkelman, de Nederlandse opper-

bevelhebber, kon ook later geen overeenstemming bereiken met de Belgen en de Fransen over een aansluitende verdedigingslinie. De zuidelijke bondgenoten wilden dat Winkelman een vuist zou maken in West-Brabant. Winkelman koos echter voor de 'Vesting Holland'. In die meidagen betekende de Britse steun weinig. Hun troepen waren bij Duinkerken. De Britten zetten slechts vernielingsploegen aan land om ondermeer de olievoorraden in Rotterdam te vernietigen, overigens met weinig succes.

De Fransen daarentegen brachten nog vrijwel hun hele 7e Leger in stelling in het Belgisch-Nederlandse grensgebied en hebben tot en met 19 mei doorgevochten in de provincie Zeeland. Toen de Duitsers in hun eigen land snelle vorderingen maakten, trokken de Fransen zich terug. Zij lieten ruim 220 man (tien procent van het aantal Nederlandse gesneuvelden) achter, onder wie de enige generaal die in mei 1940 om het leven kwam, de moedige brigade-generaal Marc Deslaurens.

Duivels plan

Evenmin is er in de Duitse archieven iets te vinden wat lijkt op een duivels plan om Nederland op de knieën te dwingen door terreurbombardementen op onverdedigbare steden als Rotterdam, Utrecht en Haarlem. Dat was ook niet nodig: de Duitse aanval verliep precies zoals in het van tevoren vastgelegde operatieplan was gedacht. Rotterdam was met zijn Maasbruggen een van de toegangswegen tot de Vesting Holland en daarmee tot het hart van de Nederlandse weerstand. De Duitse commandant ter plekke, generaal Schmidt, wilde een luchtaanval om de Nederlandse verdediging rond de bruggen uit te schakelen. Hermann Goering, bevelhebber van de 'Luftwaffe', wilde dat de bijna gestreden strijd zo snel mogelijk afgelopen zou zijn. Reden genoeg dus voor een bombardement. De 'Heinkel He-III' bommenwerpers waren al op weg, toen in Rotterdam de eerste contacten waren gelegd voor een eventuele overgave. Schmidt zag de bommenwerpers komen, maar door de gebrekkige verbindingen lukte het hem maar om een deel van de vliegtuigen tegen te houden. Het gaat Kamphuis en Amersfoort te ver om dit bombardement af te doen als pure terreurdaad. Rotterdam was immers een verdedigde stad en het bombardement diende zuiver een militair doel.

Als zoveel vertrouwde ideeën niet waar blijken, blijft de aloude vraag overeind waarom het Nederlandse leger zo snel ten onder ging. Die vraag is actueler dan op het eerste gezicht lijkt. 1990 is zeker niet 1940, maar er zijn wel degelijk een aantal parallellen. Na de verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog ontstond er een algemene publieke opinie dat oorlog voorkomen kon worden. Er was weinig dreiging en de ontwapening vierde hoogtij. Toch had het verdeelde Europa nog steeds geen antwoord gevonden op de doorbreking van het machtsevenwicht, als gevolg van de Duitse eenwording onder Bismarck. Die nieuwe Duitse natie werd meteen de Europese grootmacht op economisch en militair gebied. Dat had al geleid tot oorlogen in 1870 en 1914. De vrede van 1918 bleek niet meer dan 'een wapenstilstand voor twintig jaar', zoals de Franse maarschalk Foch juist voorspelde. Een tweede wereldoorlog en een Koude Oorlog verder staat de Duitse 'Wiedervereinigung' wederom voor de deur...

Flexibel en mobiel

In het neutrale Nederland van de jaren '20 en '30 kreeg de krijgsmacht een beperkte taak. Dat kon ook moeilijk anders voor een land, dat militair gezien een grote macht niet kon afschrikken. De landmacht moest een invaller een aantal weken tegen kunnen houden. In het wankelende machtsevenwicht tussen Frankrijk, Duitsland en Groot-Brittannië was het strategische belang van ons land zo groot, dat bij een aanval van de een, de anderen zeker onze bondgenoot zouden worden. De marine was vooral georiënteerd op de overzeese kolonies. Nederland wilde zo min mogelijk geld uitgeven voor Defensie. Opeenvolgende regeringen, niet met linkse maar met christelijke politici op sleutelposities, kozen steeds weer voor een kleine, maar moderne en goed geoefende krijgsmacht. Dat blijkt ondermeer uit het Veldleger, dat in die jaren op een nieuwe leest werd geschoeid: een modern deel van de landmacht, dat flexibel en mobiel moest kunnen optreden.

De modernisering van het leger ging echter, bij krimpende budgetten, ten koste van de gevechtskracht. Onder druk van de publieke opinie werd de dienstplicht verkort tot 5½ maand. Dat vonden ook militairen nog wel verantwoord, mits er intensief geoefend werd. Dat kwam er echter niet van en ook op herhalingsoefeningen werd bezuinigd, hoewel de Nederlandse krijgsmacht steeds meer op reservisten leunde.

Het feit dat het leger werd teruggebracht tot enkel een opleidingsinstituut, leidde tot een gebrek aan capabele commandanten, die immers niet konden oefenen met grotere eenheden. Meningsverschillen tussen topmilitairen over het strategische concept van de Nederlands verdediging en over hoe het weinige geld te besteden, maakte dat politici nog minder vertrouwen hadden in het nut van investeringen in die strijd-krachten. In het begin van de jaren '30 drong het besef steeds meer door dat het optimisme en de daarbij behorende ontwapening wellicht iets te groot waren geweest. In 1936 was de dreiging zo groot, dat heel politiek Nederland het eens was over een versterking van de defensie. De vier daarop volgende jaren zouden echter te kort blijken, ondanks alle politieke wil en beschikbare gelden. Nederland zag geen kans om, zonder eigen wapenindustrie en met verkeerde bezuinigingen achter de rug, dat kleine maar moderne en goed geoefende leger op de been te brengen.

Het dienstplicht-systeem van 1922 leidde ertoe dat vooral oudere dienstplichtigen, veelal met gezinnen, werden opgeroepen, terwijl jongeren thuis bleven. De lange mobilisatietijd werd besteed aan het hoognodige verbeteren van de stellingen, in plaats van de minstens zo nodige oefeningen. Het ontbrak de Koninklijke landmacht aan ervaren beroepspersoneel, aan goed getrainde reservisten en aan voldoende opgeslagen voorraden en materieel. De Duitse Wehrmacht had aan vijf jaar (1934-1939) wél genoeg om meer dan te vertienvoudigen. Van 250.000 man groeide het leger tot een zeer moderne strijdmacht van meer dan 2.700.000 soldaten. Dat lukte de Duitsers omdat zij weliswaar hun leger sterk verkleinden, gedwongen door de nederlaag in 1918, maar steeds voor ogen hielden dat het de kern moest worden van een toekomstige grote Wehrmacht. Goed getrainde en ervaren beroepsmilitairen vormden een professionele 'denktank' en ze wisten hun kennis doeltreffend door te geven aan reservisten en dienstplichtigen. Drie jaar na de massaslachtingen in de loopgraven van Wereldoorlog 1, waren de vakbekwame Duitsers er al van doordrongen dat een volgende oorlog heel anders zou zijn. Nieuwe tactische concepten met tanks en vliegtuigen werden ontwikkeld en druk beoefend. Die oefeningen waren zeer realistisch en alle tekortkomingen van de Duitse oorlogsmachine werden opgemerkt en gecorrigeerd. De voor de legerleiding eigenlijk te vroeg gekomen vuurdoop bij de aanval op Polen, in september 1939, gaf nog een schat aan informatie over tekortkomingen. Extra oefeningen moesten dat zien weg te werken voor de aanval op het westen.

Bang

Zo staan in mei 1940 de Duitsers en de Nederlandse soldaten tegenover elkaar. Beiden zijn bang, maar de Duitser weet dat hij terdege is opgeleid, goede wapens en munitie heeft en dat hij geleid wordt door vakbekwame commandanten. Voor de Nederlands soldaat lag dat anders. Alhoewel vaak al maanden onder de wapenen, ziet hij iedere dag om zich heen dat het niet lekker loopt. Geruzie in de top van de krijgsmacht over het beste verdedigingsplan heeft zijn uitwerking ver naar beneden. Verveling terwijl toch oorlog dreigt, onduidelijke verplaatsingen, het ontbreken van kaarten, gebrek aan een goede nachtrustregeling, onregelmatige voeding, ontoereikende bevoorrading, half afgemaakte stellingen, slechte commandanten. Het maakt de Nederlandse soldaat er allemaal niet geruster op.

Het beeld dat het boek schetst van de gevechten is niet gunstig voor het Nederlandse leger. Het leger kan defensieve operaties in voorbereide stellingen over het algemeen goed aan, maar bewegelijke acties en vooral tegenaanvallen blijken, door de te korte dienstdtijd en het gebrek aan herhalingsoefeningen, teveel gevraagd. Goede verbindingen zijn er nauwelijks en het kader blijkt in de verste verte niet in staat het groter verband te overzien en hun eenheid daarin te leiden. Bijna iedere vechtende soldaat wordt snel geconfronteerd met munitiegebrek. Nogal wat eenheden raken in paniek als zij onder Duits vuur komen te liggen.. Een juiste beoordeling van de toestand, voorbereidend stafwerk, voldoende verbindingen, onberispelijke bevelvoering, coördinatie en gevechtdiscipline; het zijn zaken waarin het leger te vaak faalt.

Een typerend voorbeeld is de Brabantse Peel-Raamstelling. Het gros van de hier liggende troepen krijgt de opdracht terug te trekken voordat de linie daadwerkelijk wordt aangevallen. Achter de stelling zijn vrijwel geen reserves, zodat de Duitse doorbraak op één plaats leidt tot een algehele terugtocht. Het resultaat van deze plannen en gebeurtenissen is totale chaos. De soldaten zien eerst het gros van hun medeverdedigers

vertrekken. De slechte verbindingen zorgen er voor dat de Duitse doorbraak niet bekend is, zodat de order om nog voor het eerste schot gevallen is de veilige kazemat te verruilen voor een kale dijk bij de Zuid- Willemsvaart, met verbijstering wordt ontvangen.

Aangekomen bij de dijk, blijken Duitse troepen al over de vaart te zijn. Eenheden trekken op eigen initiatief verder terug, daarmee de flanken van de naastliggende dorpen onbeschermd achterlatend. Alras loopt de terugtocht uit op een panische vlucht en stort de verdediging ineen zonder dat de Duitsers er veel voor moeten doen. De moedeloosheid van de Nederlanders die na 10 mei nog doorvechten in Zeeland is zelfs zo groot, dat een Franse commandant verzoekt om verwijdering van die 'sales boches du nord' uit zijn operatiegebied. Ze werken te demoraliserend voor eigen soldaten. Uiteindelijk slagen drie SS-bataljons erin tien Franse en Nederlandse bataljons te overmeesteren, terwijl twee andere Nederlandse bataljons zich zonder slag of stoot overgeven. En dat in een terrein, waar vier jaar later de dan feitelijk al kansloze Duitsers ten koste van grofweg 10.000 Canadese levens aan zullen tonen hoe goed het te verdedigen valt. Op een paar plaatsen komt het wel tot een gecoördineerd optreden. Kornwerderzand en Scherpenzeel zijn er voorbeelden van. Hier blijken Nederlanders wel degelijk goede soldaten te kunnen zijn en de Duitsers het vuur aan de schenen te leggen. Naast veel voorbeelden van een laag moreel, zijn er genoeg bewijzen van individuele moed.

Kleine groepjes, vaak onder bezielende leiding, houden stand tegen de verdrukking in. In eenzame kazematten, die langzaam maar zeker aan flarden worden geschoten, vechten Hollanders niet zelden tot de laatste patroon of de laatste man. De in vredestijd nauwelijks voor te stellen moed die daarvoor nodig is, blijkt echter niet genoeg. De Wehrmacht krijgt Nederland in vijf dagen klein, precies de tijd die er van te voren voor was gesteld.

Slechte soldaten

Waren de Nederlanders dan zulke slechte soldaten? Die conclusie trekken de auteurs niet. Daar waar goed leiding werd gegeven, de coördinatie klopte en er sprake was van een sterke groepsbinding, vochten de Hollanders Zoals van ze verwacht mocht worden of nog veel beter. De Nederlandse dienstplichtige bleek echter niet bereid zijn leven te riskeren, als zijn bange vermoedens uit de mobilisatietijd bewaarheid werden. Maar mag je een vlucht, zoals in Brabant, de Nederlandse militair kwalijk nemen? Vol bange voor gevoelens werd hij geconfronteerd met het tot dan toe onbekende begrip luchtaanval. Om hen heen trokken kameraden ongecoördineerd terug, niemand kwam te hulp en de totale verwarring sloeg toe. Sommigen, in de steek gelaten door hun commandant, werd het te veel. Zij gingen gewoon naar huis. Het Nederlandse leger heeft, ondanks het vaak teleurstellende optreden, zijn taak desalniettemin bijna volbracht: de vijand net zo lang op houden totdat de bondgenoten komen. Het grote probleem was echter dat die bondgenoten van de Duitsers een even groot pak slaag kregen. Daarmee wordt volgens de auteurs van het boek ook een vraagteken geplaatst achter de bewering dat de oorlog al was verloren voor het begin, vanwege de bezuinigingen in de vooroorlogse jaren. Zelfs al hadden de regeringen, ondanks het ontbreken van een dreiging, in de jaren twintig niet zo sterk bezuinigd, zou het sterkere verzet van de Nederlandse krijgsmacht iets aan het verloop van de oorlog hebben veranderd? Misschien hadden die regeringen politiek gesproken niet zoveel alternatieven als wel eens gedacht wordt, zo stellen Kamphuis en Amersfoort. Het zijn conclusies die achteraf in een koele wetenschappelijke benadering juist kunnen blijken, maar waarbij de slachtoffers en overlevenden van die meidagen in 1940 moeilijk troost kunnen vinden.

TEKST: JAN R. GRAMSMA

Bron: Defensiekrant, donderdag 29 maart 1990.
gedigitaliseerd door Henk van Dijken Coevorden